

Azərbaycan Dillər Universiteti

Pedaqogika

İsmayılova Fatma S 201-1

Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında
özünütərbiyənin əsas istiqamətləri

Şagird şəxsiyyətinin formalaşması elə mürəkkəb və çətin prosesdir ki, bu işdə valideyn və müəllimlər, həmçinin şagirdlərin özləri də əllərindən gələni etməlidirlər ki, gələcəyin qurucuları olaraq onların şəxsiyyətində boşluqlar olmasın. Şəxsiyyət, tərbiyə prosesinin gedişində və nəticəsində formalaşır. Biz isə şəxsiyyətin formalaşmasında özünütərbiyənin rolundan danışacağıq.

Bildiyimiz kimi, tərbiyə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil həyata keçirilir. Bu səbəbdən də, tərbiyənin bir qolu sayılan özünütərbiyə də planlı və mütəşəkkil olmalıdır. Bəs özünütərbiyə nədir? Ümumiyyətlə, özünütərbiyə hər bir şəxsin həyatında meydana çıxan qanunauyğun bir prosesdir. Bu da ictimai və şüurlu varlıq olan insanın özünü və ətraf mühiti dərk etməsi, özü ilə mühit arasında müvazinət yaratmaq, öz mənəvi aləmində müəyyən dəyişiklik yaratması üçün cəhd göstərməsində ifadə olunur (2, səh. 52).

İnsan həyatının hər mərhələsində özü haqqında düşünməyə, özünü təhlil etməyə, bir sözlə özünə mikroskop altında baxmağa ehtiyac duyur. Özünütərbiyənin ilk addımları da elə buradan başlanır ki, insan öz çatışmazlıqlarını aşkar edir, onları dəyişməyə cəhd edir və məqsədinə doğru irəliləməyə başlayır. Özünütərbiyə planlı, mütəşəkkil olduğundan, onun öz vasitələri və yolları vardır ki, insanı kamil olmaq yolunda irəlilədir. Şagirdin gününün əksər hissəsi məktəbdə müəllimləri və yoldaşları ilə keçdiyindən onun şəxsiyyəti də, demək olar ki, burada formalaşır. Bu məsuliyyətli işdə müəllimlər və valideynlərin birgə əməyinə ehtiyac duyulur. Onlar birlikdə elə üsul və vasitələr seçməlidirlər ki, şəxsiyyətin düzgün formalaşması istiqamətində atılan addımlara təkan olsun. Bəs bu yol və vasitələr nələrdir, onlar şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına nə kimi təsir edir?

Öncəliklə, bu işdə şagirdlərin məqsədi müəyyənləşdirilməlidir, yəni onlar hansı keyfiyyətlərini dəyişmək istəyir, hansı keyfiyyətləri onları mövcud şəraitdə və cəmiyyətdə utandırır və ya hansı keyfiyyətlər onlara məqsədinə çatmaqda mane olur. Bunları şagirdlər təkbaşına müəyyənləşdirə bilmədikdə, bu istiqamətdə valideynlər və müəllimlər onlara dəstək olmalı, potensiallarını düzgün qiymətləndirməkdə doğru yol göstərməlidirlər. Əsas olan məqsəd aşkar olunandan sonra bu yolda növbəti addımlar atılır. Şagirdin psixologiyası nəzərə alınmaqla ona

müxtəlif məsləhətlər verilir, tərbiyəvi söhbətlər keçirilir, onlara müxtəlif insanların həyatından nümunələr gətirilir. Nümunələrin məqsədi şagirdlərdə əyani təsəvvür yaratmaq və məqsədlərinə çatmaqda onları cəsarətləndirməkdir. Bunu şagird özü də edə bilər. Məsələn, əgər şagird gününü planlaşdırmağı, vaxtından səmərəli istifadə etməyi qarşısına məqsəd qoymuşsa, dahi şəxslərin, dünya üçün böyük işlər görmüş şəxslərin həyat hekayələrini oxuya, onların vaxtlarını nəyə sərf etdiyini, nələrlə məşğul olduğunu, hansı vasitələrdən istifadə etdiklərini öyrənə bilər.

Ümumilikdə özünütərbiyə prosesində qarşıda duran ilk məsələ iradəni tərbiyə etməkdir. Bunu bacarmış şəxs istənilən keyfiyyəti özünə aşılaya bilər. Bunun üçün insan çox böyük qüvvəyə sahib olmalıdır. İlk növbədə öz mənfi və müsbət keyfiyyətlərinə yaxşı bələd olmalıdır ki, onları azaltmağı da bacara bilsin. Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko insanın özünə tələbkarlıqla yanaşmasına və öz qüsurlarına qarşı mübarizə elan etməsinə böyük əhəmiyyət verirdi. O, sanki özünütərbiyə ilə məşğul olan gənclərə müraciətlə deyirdi: “Nə üçün sizin on qüsurunuz olsun? Həmin qüsurlardan rədd olsun beşi; beşi qalanda rədd olsun ikisi...” Görkəmli pedaqoq sanki hər bir gəncə özünütərbiyə üçün proqram verirdi (2. səh 107). Bəli, hər bir gəncin necə dəyişəcəyi barədə müəyyən “proqram” ı da olmalıdır. Əlbəttə, bütün insanlar üçün eyni dərəcədə yararlı olan özünütərbiyə proqramı yoxdur və ola da bilməz. Çünki insanlar müxtəlifdir. Lakin buna baxmayaraq, ayrı-ayrı şəxslərin özünütərbiyə proqramı müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Proqrama elə qaydalar əlavə olunmalıdır ki, bunlar bir tərəfdən mənfi xüsusiyyətlərin dəf edilməsinə, bir tərəfdən də müsbət xüsusiyyətlərin inkişafına aparsın. İnsan inkişaf etdikcə proqramını da bu istiqamətdə dəyişməlidir.

Bəs özünə proqram tərtib edə bilməyənlər necə özünütərbiyə ilə məşğul olsun? Bunun üçün müəllimlər onlara müəyyən kitablar məsləhət görə bilər ki, o kitablarda şagirdlər elə obrazlarla qarşılaşacaqlar ki, onların şəxsiyyətində yaxşı mənada izlər buraxacaq və onları özləri haqqında düşünməyə vadar edəcək. Bu bəzən o dərəcədə təsirli olur ki, hansısa obraz şagirdin idealına çevrilir və şagird daim onun kimi olmağa can atır. Orta məktəbdə oxuyarkən bu cür hallarla az rastlaşmamışıq və bu indi də davam edir. Oxuduğumuz əsərlərdə bir obraz bizi o qədər valeh edib ki, onun insanlığına, mərhəmətinə, mənəvi keyfiyyətlərinə o qədər heyran olmuşuq ki, onun kimi olmağı arzulamışıq.

Bunlardan əlavə insan- istər şagird, istər yetkin şəxsiyyət üçün aid olduğu səmimi kollektiv özünütərbiyənin ən mühüm məskənidir. Ailədən sonra bizim üçün önəmli olan kollektiv məktəb, daha sonra isə universitet mühitidir. Digər kollektivlər bunlardan sonra gəlir və həyatımızda nisbətən az yer tutur. Sadəcə bizim üçün müəllimlərimizi müşahidə etmək belə özümüzü tərbiyə etməyimizə kömək edir. Müəllim-tələbə kollektivinin səmimiliyi sağlam gəncliyə və sağlam gələcəyə qaranti verir. Belə bir kollektiv hər kəsə qismət olmaya bilər. Kim həyatında ən azı bir gün belə olsa səmimi kollektivin bir üzvü olubsa, özünü xoşbəxt hesab edə bilər. Çünki o, heç bir kitabda rastlaşmayacağı qədər “obraz” tanımış, heç yerdə qazana bilməyəcəyi qədər təcrübə qazanmışdır. Və bu kollektivdə insan həm birgə əməyə alışı (biz onu komanda işi adlandırırıq), həm müxtəlif xarakterli insanlarla işləməyi, əməkdaşlığı öyrənir, sevincini, kədərini bölüşməyi, düşüncələrini çəkinmədən deməyi, hisslərini ifadə etməyi, həyata fərqli prizmalardan baxmağı öyrənir, həmçinin özündə çatışmayan cəhətləri aşkar edir və bunların üzərində işləyir. Müxtəlif tənqidlər və təriflər də onun üçün bu yolda mayak rolunu oynayır. Bu da bir daha insan şəxsiyyətinin cəmiyyətdə formalaşması fikrini təsdiq edir və bizə deməyə əsas verir ki, insanı özünütərbiyəyə vadar edən də elə cəmiyyətin özüdür. Cəmiyyətdə özünü yetərsiz gören fərd (əlbəttə ki, sağlam düşüncəli fərddən söhbət gedir) artıq inkişaf haqqında düşünməyə başlayır.

Özünütərbiyə sahəsində gənclərə yol göstərən, onları düzgün istiqamətləndirən tərbiyəçilər var olduqca cəmiyyətimizin də günbəgün inkişafı da təmin olunacaq.

Istifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Kazımov Nurəddin. “Məktəb pedaqogikası”. Bakı: Ofset, 2009.
2. Bayramov Əkbər. “Gənclik və özünütərbiyə haqqında söhbət”. Bakı: Gənclik, 1969.